

Rudersdal kulturarvsatlas

Kortlægning af værdifulde kulturmiljøer
Rudersdal Kommune og COWI. Juni 2009

Kulturmiljø

Birkerød

Nummer

23

Landskabstype

Det bebyggede land

Tidsepøke

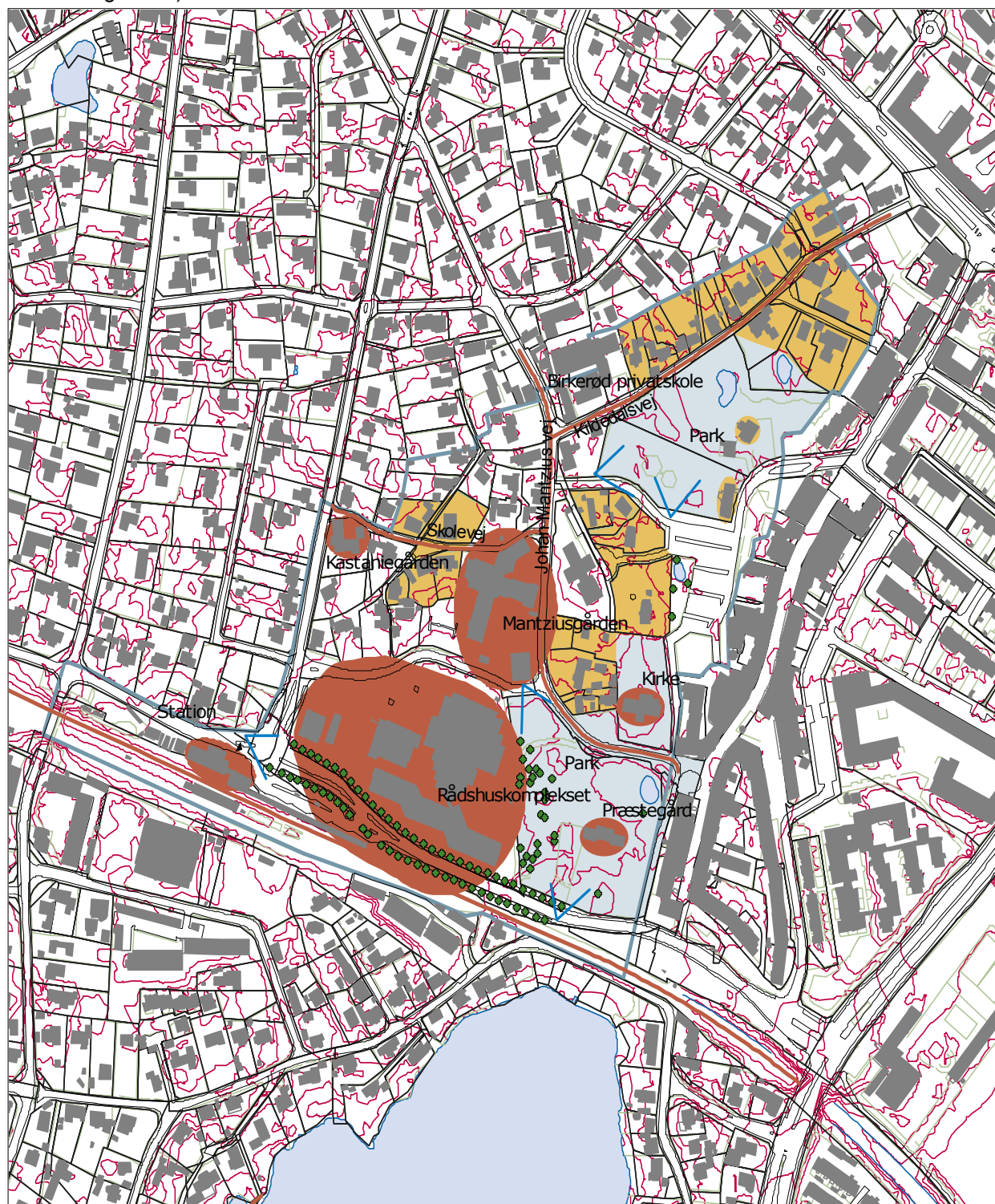
Ca. 1840 - i dag ("Andelstid" → industrialisering → m.v.)

Tema

Ældre bebyggelse og landbrug

Emne

Provins- og stationsbyer

Kulturmiljøets hovedtræk og bærende bevaringsværdier.

Værdifuld udsigt	Bærende bevaringsværdier	Matrikler	Højdekurver
Træ	Værdifulde landskabstræk	Vej	Skov
Trærække, levende hegn o.l.	Værdifuld bebyggelsesflade	Bygninger	Vandløb, grøfter o.l.
Linjeformede værdifulde elementer	Skov - værdifuld	Hegn o.l.	Sø
Sigtelinjer	Dominerende bygninger		
Afgrænsning af kulturmiljøer	Bebyggelsesmønster		

Kulturmiljøets hovedtræk og bærende bevaringsværdier

Birkerød var omkring 1800 en landsby med bondegårde, landsbyhuse, forte og snoede byveje. Omkring 1900 havde byen udviklet sig til en stations- og undervisningsby i den forstand, at en væsentlig del af befolkningen både boede og arbejdede i byen og havde deres udkomme fra andre erhverv end landbruget. Omkring 1920 begyndte der igen en udvikling. Her blev Birkerød en "oplandsby", idet byen blev bosted for folk, der havde deres erhverv i København. Sidste udvikling skete da et nyt rådhus, posthus og bibliotek kom til byen i 1980, og hvor byen blev til et kommunecenter med servicefunktioner.

Kulturmiljøet viser således en udvikling lag-på-lag gennem mere end 200 år. Den grønne struktur, hvis hovedtræk kan føres tilbage til 1800-tallet, er ud over vejene det eneste, som delvist binder de udvalgte dele af bykernen sammen, der viser denne udvikling.

Bærende bevaringsværdier er kirken, Den Gamle Præstegård, Kastaniegården, stationsbygningen, Mantziusgården og rådhuskomplekset.

Samlet vurdering og udpegningskriterier mv.

National værdi
Regional værdi
 Kommunal/lokal værdi

Unik
 Repræsentativ
Egnsspecifik
Fungerende
Autentisk

Hist. kildeværdi
Identitetsværdi
 Oplevelsesværdi
Fortællerværdi
Diversitet

Homogenitet
 Sammenhæng med naturgrundlag

Afgrænsning

Kulturmiljøet omfatter dele af Birkerød der fremgår som landsby på kort fra omkring 1800-tallet.

Mod vest løber grænsen først ad en lille del af Kajerødvej bag stationsbygningen så langs en lille del af Rolighedsvej ned ad Skolevej og endelig op ad Johan Mantzius Vej. Mod nord løber grænsen på bagsiden af den nordlige villarække langs Kildedalsvej og ad Tværvej. Mod øst udgør bagsiden af bygningerne langs Hovedgaden områdeafgrænsningen og mod syd udgør Stationsvej afgrænsningen.

Kontekst

Stationsbystrukturen i Vedbæk.

Bevaringstilstand

Middel.

Naturgrundlagets hovedtræk

Birkerød tilhører naturgeografisk **Birkerød-området** der består af et *dødislandskab* med mange afløbsfri småsøer og lavninger i et småbakked landbrugs- og skovlandskab.

Jordbunden består af smeltevandssand og -ler.

Landskabets hovedtræk

Arealanvendelse og landskabselementer

Birkerøds ældste bykerne fremstår som et relativt grønt område i dag.

Af kort fra sidste halvdel af 1800-tallet fremgår det at der er en struktur der også dengang var kendetegnende for byen. I dette område lå forten som var landsbyens centrale fællesplads og her lå kirken med kirkegård samt ganske få gårde og huse. Sandsynligvis var hovedparten af området dengang et åbent græsklædt område med flere gadekær hvoraf to er bevaret hvor dyrene blev drevet hen om aftenen.

Området består i dag af tre parkområder; dels parkområdet rundt om Den Gamle Præstegård i syd dels parken og kirkegården rundt om kirken og endelig parkområdet længst mod nord der bl.a. rummer Birkerød Lokalhistoriske Arkiv og Museum.

I den forbindelse skal landskabsarkitekterne Morten Klint og Knud Lund-Sørensen nævnes idet de i en årrække fra ca. 1968 arbejdede som konsulenter for Birkerød Kommune. De står bl.a. bag alleen langs Stationsvej samt adgangs- og parke-

ringsarealer mv. omkring det tidligere rådhus bibliotek og posthus. Desuden har de været involveret i parkeringsarealer og adgangsveje vest for Hovedgaden hvor bøgehække opretholder den grønne struktur samt endelig kirkegårdens og præstegårdshavens afgrænsninger med stengærder og bøgehække.

Siden 1992 har præsten boet i den tidligere sognefogedgård mens Den Gamle Præstegård fra 1938 med Præstegårdshaven der ligger syd for kirken dag anvendes til kunststillinger. Den omgivende præstegårdshave rummer stier plæne rosenbede og en række mere eller mindre eksotiske træer som bl.a. tempeltræ ægte kastanje hestekastanje kornel og mispel. Hele anlægget er omgivet af fint klippede hække.

Rumlige og visuelle forhold

De karaktergivende landskabselementer er de mange store og høje løvtræer især i parken mod nord og de mange klippede løvhække. De er med til at danne adskillige mindre rum sammen med hele "væggen" som består af bagsiden af Hovedgadens bygninger.

Billedtekst - Den gamle præstegård med det velplejede parkanlæg, som rummer snoede stier, plæne, prydhaveanlæg, samt buske, frugttræer og store markante nåle- og løvtræer.

Billedtekst - Parkområdet i den nordlige del af Birkerød by.

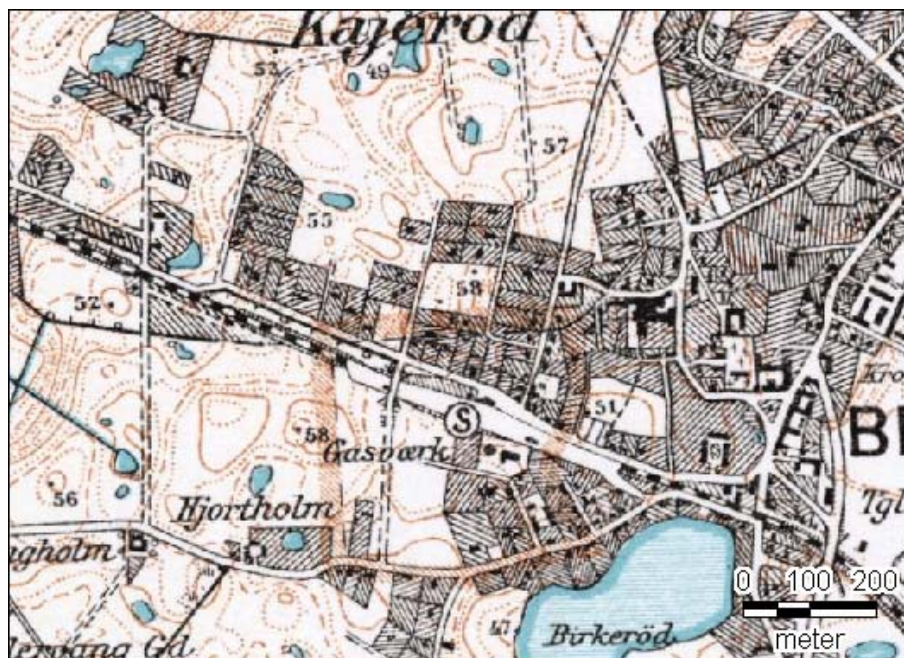
Oplevelsesrige delområder

Uden for området med den tidligere landsbyforte ligger Birkerøds bibliotek og bygningen der frem til 2006 rummede Birkerød Rådhus som karaktermæssigt adskiller sig fra landsbymiljøet. De fintklippede bøgehække med overstandere af lind er med til at understrege og indramme det markante bygningskompleks.

Billedtekst - Det tidligere Birkerød rådhus. De fintklippede bøgehække med overstandere af lind er med til at understrege og indramme det markante bygningskompleks.

Kulturhistoriske hovedtræk

Billedtekst - Historisk kort. Produceret i perioden 1842-1899. KMS

Hovedtræk

Omkring 1800 var Birkerød en helt almindelig landsby, men denne status blev ændret i løbet af en relativ kort årrække. Ud over de tilbageblevne gårde og rester af forten hører det tidligere gymnasium og kostskolen ligesom kirken og Den Gamle Præstegård til perioden fra før Nordbanens komme i 1864.

Stationsbyen

I 1864 kom Nordbanen til landsbyen, som på dette tidspunkt var en kirkelandsby, der bestod af en række gårde og huse, veje og forte. Men der opstod aldrig en udbygning med stationsbybebyggelse omkring selve stationen og jernbanen, som ellers ville være en typisk udvikling. Stationen blev placeret uden for den daværende bymidte med Hovedgaden og den kom til at ligge på Ludserøds Overdrev. Dette skyldes, at togene ville have svært ved at komme i gang på grund af stigningen i terrænet ved Hovedgaden.

Urbaniseringen i Birkerød i første halvdel af 1900-tallet giver sig til kende overalt. Det dyrkede areal, der ved århundredskiftet omfattede godt 1.500 ha, blev de følgende 50 år reduceret med op mod 75

% til kun 676 ha i 1951. Centraliseringen omkring Birkerød By fremgår af, at 1.283 personer boede i byen ved periodens begyndelse, mens man i 1940 fandt næsten 4.000 af sognets 6.579 indbyggere bosat i Birkerød By.

I 1905 blev kostskolen (opført i 1868) udvidet med en ny fløj tegnet af den kompetente arkitekt Georg Wittrock.

De moderne tider efter år 1900 betød, at lys, vand og varme blev stærkt efterspurgte ydelser i 1900-tallets første snes år: En el-transformatorstation og et vandværk drevet som privat interessentskab så dagens lys 1905-06. N.S.s elektricitetsværk åbnede for forsyningerne i 1910, og endelig fulgte gasværket tæt op ad jernbanen i 1912. Den første kloakering i Birkerød fandt sted i 1913-1917.

I 1918 fik Birkerød både et kommunalt brandvæsen og et posthus ved stationen til afløsning for det gamle postopsamlingssted i Hørsholm. Den gamle landsbygade "Sognevejen" gennem Birkerød By blev på denne tid omdannet til en mere tæt bebygget handels- og håndværkergade.

Billedtekst - Kastaniegården på Skolevej var byens vestligste gård.

Billedtekst - I 1800-tallet var Birkerød en kirkelandsby, der bestod af en række gårde og huse, veje og forte.

Tæt ved det gamle landsbycentrum etableredes i 1920 en skole – Birkerød Privatskole – på Kildedalsvej i en bygning, der tidligere havde huset kostskolens underskole. Underskolen eller forskolen – som den også blev kaldt – blev nedlagt i forbindelse med Statens overtagelse af kostskolen i 1920.

På den gamle "Sognevej" – nu "Hovedgaden" – blomstrede butikslivet på ægte stationsbymaner med forretninger og værksteder i stueetagen og ejerens bolig på 1. sal. Oppe i den anden ende af Hovedgaden – ved den kønne gamle majplads lå bykroen – kirken og en smuk gammeldags trelænget stråtekt præstegård. Meget landligt og smukt – og sådan kunne det naturligvis ikke blive ved.

Centerplanerne'

Tanker om at udvide butiksarealerne i Birkerøds bymidte udviklede sig i 1950'erne – men først i den anden halvdel af tresserne udmøntede det sig i en egentlig bevilling på ½ mio. kr. til udarbejdelse af en centerplan.

Kommunens byplankonsulent Peter Bredsdorff blev sat i spidsen for projektet. "Fremtidsplanen" blev udarbejdet af professor Bredsdorffs tegnestue i samarbejde med tidens ledede kapaciteter inden for dansk byplanlægning: havearkitekten Sven-Ingvar Andersson – arkitektprofessoren Jørgen Bo – byplanarkitekt John Allpass fra Institut for Centerplanlægning og ingeniør Anders Nyvig – der deltog som trafik-konsulent. Fra kommunens tekniske forvaltning deltog stadsingeniør Arne Mygind Sørensen og civilingeniør Chr. Olsen.

Fremtidsplanen optog i de følgende år sindene i Birkerød og spalteplads i lokalavisen. Det var nu ikke den folkelige modstand – der bremsede projektet. Projektets gennemførelse forudsatte – at fredningsmyndighederne ville dispensere fra afstandsreglerne i forhold til byens middelalderkirke. Og det ville fredningsmyndighederne ikke – idet fredningsnævnet i maj 1971 afviste indgrebet i Præstegårdshaven og kirkemiljøet.

Efter valget i marts 1974 tog byrådet samme år en principbeslutning om et nyt bibliotek og rådhus ved stationen på statsskolens gamle boldbaner og senere byens cirkusplads. Dertil kom for postetatens egen regning et nyt posthus, der skulle integreres i rådhusbyggeriet. Der gik fire år, før man i 1978 var klar med lokalplanen for biblioteks- og rådhusbyggeriet.

Rådhusentreprisen blev varetaget af det lokale firma Rasmussen & Schiøtz, og til arkitekter valgtes tvillingerne Ib og Jørgen Rasmussen.

I juli 1979 blev Ogon Fischers tonstunge skulpturbro med klokkespil opsat, og gangbroen havnede da også i Guinness rekordbog som Danmarks største skulptur.

Bibliotekets højt rejste tage og rådhusets tilsvarende "skæve" tagkonstruktion bidrager til at fremhæve konstruktionens lethed mellem jernbanen og den gamle landsby. Den allestedsnærværende landskabsarkitekt Sven-Ingvar Andersson stod også her for det omgivende rådhusanlæg. På opførelsestidspunktet blev byggeriet udpeget som "et hovedværk i dansk arkitektur", men "om dette er tilfældet, vil tiden vise", lød den foreløbige dom i tidsskriftet "ARKITÆKTUR". Det var og er tilfældet: Birkerød Kommune anerkendte på falderebet

det fremragende byggeri ved i 2006 at tildele rådhuset og biblioteket kommunens arkitekturpris for "et originalt stykke arkitektur, der beundres og værdsættes af kommunens borgere". Rådhusbygningen i Birkerød repræsenterer det bedste fra sin tid og har bevaret sin funktionalitet.

Overskriften "Birkerød bymidte – værdifulde byelementer" er titlen på den rapport som kommunens byplankonsulenter udarbejdede i 1982 med en solid gennemgang af 70 ældre bygninger i Birkerød By.

Det er vanskeligt at se bort fra, at selv om rapporten taler om et samlet miljø – og herunder også meget prisværdigt registrerer bevaringsværdige træer og beplantning – så dokumenterer den ikke én samlet helhed, men en lang række enkelte elementer, herunder de spredt beliggende bevaringsværdige huse. Og omme bag ved Hovedgades triste glas- og betonfacader gemmer der sig heldigvis overraskende mange smukke gamle bygninger.

Rapporten inspirerede til dannelsen af en bevaringsforening ved et borgermøde i april 1985, og den tilskyndede til at passe på byens sidste gamle huse.

Billedtekst - Kostskolefløjen fra 1905.

Arkitektoniske hovedtræk

*Billedtekst - Den
højroede farve
angiver **Domine-
rende bygning-
er**.
Den lyserøde
angiver **Bebyg-
gelsesmønster**.
De blå vinkler og
pile angiver **Ud-
sigt** og **Sigtelin-
jer**.*

Hovedtræk

Kulturmiljøet beskriver Birkerøds udvikling fra landsby over stationsby og uddannelsesby til kommunecenter med servicefunktioner og administration. Denne udvikling afspejles i byarkitekturen, som rummer elementer fra alle disse faser mellem hinanden.

Den oprindelige landsbybebyggelse opleves tydeligst fra omkring kirken, langs Mantziusvej samt i Skolevej.

Omkringliggende stationsbybebyggelse er der ikke meget af, men vidnesbyrd om en vis byudvikling i slutningen af 1800-tallet opleves især i den nordøstlige ende af Kildedalsvej, hvor en fin husrække med nationalromantiske og historicistiske huse er bevaret.

Det mest markante vidnesbyrd om undervisningsbyen er Mantziusgården, der oprindeligt fungerede som gymnasium. Den anvendes i dag til kulturhus med scene, restaurationsvirksomhed samt pensionisthus.

En del af udgør rådhuskomplekset med bibliotek og posthus et eksempel på, hvordan kommunecenterfunktionen efter kommunalreformen i 1970 manifesterede sig i byarkitekturen.

Selv om området ikke opleves arkitektonisk sammenhængende, er der således rige muligheder for at opleve elementer, der tilsammen tegner et billede af byens udvikling.

*Billedtekst -Birkerød Station.
Bygningen er fuldstændig typisk
for den stil, der siden kom til at
hedde "jernbanearkitetur".*

Bebyggelsesmønstre

Landsbybebyggelsen

En mindre del af den oprindelige landsbybebyggelse er bevaret frem til i dag. Bebyggelsen består dels af hvidkalkede huse med stråtag enkelte med bindingsværk dels af nationalromantiske huse og stuehuse opført sidst i 1800-tallet. Den oprindelige landsbys vestligste gård Kastaniegården (oprindeligt Rolighed) er den eneste bevarede gård i landsbyen. Længere inde ad Skolevej udvider vejen sig til en lille plads. Bebyggelsen her præges af tre meget fine nationalromantiske huse og det er vel det sted i området hvor man bedst fornemmer landsystemningen. Omkring

kirken befinder der sig en lille gruppe stråtækte huse som også danner en lille rest af landsbymiljø.

Huse langs Kildedalsvej

På den nordlige side af Kildedalsvej er en fin række huse som samtidig aftegner udviklingen fra landsby til stationsby. Den inderste del af husrækken består af ældre stråtækte landsbyhuse mens den ydre del længere mod øst fremviser fine eksempler på den nationalromantiske byggestil. Syd for vejen ligger lystgården "Pilene" som har en mere legende og fabulerende nationalromantisk stil.

Billedtekst - Velbevarede landsbyhuse ved kirken.

Elementer i bebyggelsen

Ud over de nævnte har en række bygninger eller grupper af bygninger næsten monumental betydning i bybilledet. Det drejer sig om stationen, Mantziusgården, Den Gamle Præstegård og Rådhuskomplekset samt naturligvis kirken.

Stationen er en typisk stationsbygning i den stil som går under navnet "jernbanearkitektur" med udkårne spærender og dekorative elementer særligt i tagkonstruktionen. Bygningen er stort set uforandret udvendig fra dens opførelse i 1864.

Mantziusgården består dels af det oprindelige gartnerhus. Længen bag den første skolebygning og bolig er tegnet af Georg Wittrock opført i 1880 og 1905. Laboratoriebygningen fra 1939-40 er ligesom længen et fint eksempel på tidstypisk undervisningsbyggeri selv om sammenhængen i anlægget kunne være stærkere.

Rådhuskomplekset er derimod kendetegnet ved en stærk arkitektonisk sammenhæng mellem de forskellige elementer herunder fælles materialevalg og detaljering og anlægget bindes sammen af en gennemarbejdet landskabsbehandling med belægninger og beplantninger. Alligevel er alle bygninger og bygningselementer individuelt bearbejdet hvilket giver variation i oplevelsen. Sammenhængen til den øvrige by er dog lidt svag - komplekset opleves lidt selvtilstrækkeligt og isoleret fra byen.

En række fritliggende huse rundt omkring i området skiller sig ud. Centralt i området befinder Den Gamle Præstegård og Cathrinelyst sig. Her lå tidligere to gårde. De nuværende bygninger er til gengæld fine eksempler på byggestilen i slutningen af 1800 og første halvdel af 1900-tallet.

Billedtekst - Centralt på Skolevej ses en lille plads, hvor blandt andet dette velbevarede historicistiske hus ligger.

Billedtekst - Cathrinelyst - et velproportioneret klassicistisk hus.

Billedtekst - "Pilene" på Kildedalsvej. Karakteristisk romantisk villa med mange knaster og finurlige detaljer.

Billedtekst - Historicistiske villaer på nordsiden af Kildedalsvej.

Billedtekst - Række af små landsbyhuse på nordsiden af Kildedalsvej.

Billedtekst - Biblioteket ved rådhuskomplekset.

Billedtekst - Egon Fishers skulpturbro forbinder rådhus og biblioteksfløjene.

Billedtekst - Den funktionalistiske laboratoriebygning ved Mantziusgården.

*Billedtekst - Mantziusgårdens
hovedbygning fra 1868.*

Sårbarhed og anbefalinger

*Billedtekst - Rådhusbygningen.
Bygningen præges af en høj
detaljeret og et fint spil mellem
volumener og materialer.*

Sårbarhed

Birkerød er svær at se som et samlet kulturmiljø i traditionel forstand idet den består af en række enkeltelementer som ikke er kendetegnet ved at hænge sammen hverken tids- eller temamæssigt men som til en vis grad geografisk og landskabeligt er bundet sammen i området bag hovedgaden så området viser en udvikling over en længere tidsepoke.

Byen har ekspanderet meget og er derfor truet af den - i forhold til bebyggelsesstrukturen - lidt "tilfældige" udvikling der ofte sker i stations- og forstadsbyer. Her er der bl.a. sket en nedbrydning af den karakteristiske struktur ved at lave gågade med bagparkering og mange steder er der foretaget omfattende ombygninger nedrivninger og opført utilpasset nybyggeri. Det er derfor væsentligt at sikre at udviklingen ikke sker på bekostning af de mange enkeltværdier som rent faktisk er til stede. Væsentligt i den forbindelse er at de nuværende grønne områder sikres som friarealer med fri adgang for alle og at de således sikres mod bebyggelse og anlæg.

Udpluk af planer og beskyttelse

- Kirkens omgivelser er omfattet af en skærpet fredning.
- Der er vedtaget en lokalplan der udpeger bevarelsesværdige bygninger.
- To søer i området er beskyttede efter naturbeskyttelseslovens bestemmelser.

Anbefalinger

Det er væsentligt for kulturmiljøet at få skabt en samlende identitet for byrummet bag hovedgaden. Kommunen borgere og beboere bør være opmærksomme på og aktivt kunne forholde sig til kulturmiljøets sårbarhed og til trusler så bydelen ikke mister sine kulturhistoriske værdier. Her er formidling et væsentligt virkemiddel. Det er en god idé at myndighederne inddrager og får et samspil i gang mellem de mennesker der bor i området og de friarealer og de bygninger der er i området. Herudover bør også museer og bevaringsforeninger m.fl. inddrages.

Det kan anbefales at gøre opmærksom på hvordan helheder og strukturer i kulturmiljøet kan beskyttes - i den forbindelse bør den eksisterende grønne struktur men også stier og veje fremhæves som noget af det der kan bygges videre på og derved bidrage til at samle miljøet til en helhed. Den resterende del af den gamle landsbyforde bør således friholdes for yderligere bebyggelse og anlæg.

Det er ofte muligt at renovere gårde og bygninger i stedet for at rive dem ned for derved at bevare

strukturer der går tilbage til dengang byen var en landsby. Ved vedligeholdelse af bygninger samt til- og ombygninger bør der gøres opmærksom på stil- og materialevalg der harmonerer med lokal traditionel byggeskik. Ny bebyggelse bør indpasses med de rigtige proportioner og materialer i forhold til nærområdet. Her bør der gøres opmærksom på byggeskik der angår både bygninger der er karakteristiske for landsby- stationsby- uddannelsesby- og kommuncenterperioden.

Billedtekst - Dele af området bag Hovedgaden er nu grønt område.

Billedtekst - På Skolevej findes et stemningsfuldt miljø, hvor landsystemningen fortsat kan opleves.